

LITERÁRNÍ FORMY, DRUHY A ŽÁNRY

LITERÁRNÍ FORMY

poezie

Díla psaná ve verších. Poezie se vyznačuje zejména přítomností rytmu – pravidelného opakování určitých zvukových prvků v básni. Někdy se jí říká řeč vázaná – to znamená vázaná právě rytmickými pravidly o opakování jistých prvků. Často se v ní vyskytuje rým, ale vůbec to není nutné, např. téměř celá antická poezie je nerýmovaná. Slovo *poiesis* pochází z řečtiny a znamená tvoření, vytváření. Rytmus v poezii usnadňuje zapamatování textu, proto se snad v každé národní literatuře vyskytují veršované literární památky dříve než prozaické.

próza

Každý text, který není ve verších. Někdy se jí říká řeč nevázaná – to znamená nevázaná rytmickými pravidly o opakování jistých prvků.

LITERÁRNÍ DRUHY

epika

Epická literární díla mají děj, vyprávějí tedy vždy nějaký příběh. Mohou být veršovaná (např. epos) i prozaická (např. román).

lyrika

Lyrická literární díla nebo lyrické pasáže v epických literárních dílech se vyznačují tím, že nemají děj, že nevyprávějí žádný příběh. Místo děje vyjadřují pocity, myšlenky, názory atd. Podle obsahu těchto myšlenek a pocitů se lyrika dělí na milostnou, přírodní, úvahovou, politickou, náboženskou a další druhy. Lyrická díla mohou být veršovaná (např. sonet) i prozaická (např. popis krajiny).

drama

Dramatická díla jsou určena k předvádění na jevišti (nebo se tak aspoň tváří). Zprostředkovávají tedy příběh prostřednictvím dialogů a monologů, nebývá v nich žádný vypravěč. Dramatická díla mohou být veršovaná (např. starořecké tragédie) i prozaická (např. hry Václava Havla).

LITERÁRNÍ ŽÁNRY

LYRICKÉ

óda

Chvalozpěv. Básnická skladba, která někoho nebo něco oslavuje. Např. Schillerova *Óda na radost*.

elegie

Žalozpěv. Básnická skladba oplakávající ztrátu někoho nebo něčeho drahého. Příkladem mohou být některé žalozpěvy od Ovidia. Pozor: *Tyrolské elegie* od K. H. Borovského nejsou elegie, je to ironický název.

epigram

Krátká satirická báseň. Např. epigramy K. H. Borovského.

kaligram

Báseň, která je vytištěná tak, že vypadá jako nějaký předmět (např. jako růže), takže je zároveň i výtvarným dílem. Známým autorem kaligramů je např. Guillaume Apollinaire.

píseň

Jednoduchá zpěvná báseň vyznačující se pravidelnou stavbou, rytmem i rýmem. Např. mnohé básně Františka Gellnera.

sonet

Ustálená básnická forma. Každý sonet má 14 veršů. Existují různé varianty, dvě nejznámější jsou petrarkovský (italský) a shakespearovský (anglický). Tyto varianty se od sebe liší uspořádáním do slok (petrarkovský: 4 + 4 + 3 + 3, shakespearovský 4 + 4 + 4 + 2) a druhem rýmu, který se v nich obvykle uplatňuje (petrarkovský – ABBA ABBA, terceta se potom rýmují různými způsoby, např. CDE CDE; shakespearovský – ABAB CDCD EFEF GG). Při rozhodování, o který druh jde, je důležitější uspořádání do slok.

epitaf

Nápis na hrob. Tady je epitaf římského básníka Ovidia:

*Zde ležím já, hráč něžných lásek,
jenž zemřel pro své nadání, já básník Náso.
Tobě, kdo jdeš kolem a kdo jsi kdy miloval,
ať není zatěžko říci: Ať je Násonovi země lehká!*

EPICKÉ

anekdota

Vtip. Krátký příběh s výraznou pointou, který má údajně být humorný. Např.: „Vstávej synku, musíš do školy!“ „Maminko, já tam nechci, oni mě tam trápí a smějí se mi. Opravdu tam musím jít?“ „To víš, že musíš. Vždyť jsi učitel!“

bajka

Krátký příběh o zvířatech, která jednají jako lidé. Z tohoto příběhu plyne určité poučení, které je obvykle na konci výslovně uvedeno. Známým starověkým autorem bajek je Ezop.

epos

Rozsáhlá epická báseň s větším množstvím postav a vedlejších epizod. Zpravidla vypráví o hrdinských činech. Epos je například Homérova *Odysea*.

kronika

Literární žánr vzniknuvší ve středověku. Chronologický záznam historických událostí. Například *Kosmova kronika česká*.

legenda

Žánr rozšířený především ve středověku. Životopis světce zaměřený zejména na jeho zázraky a mučednickou smrt. Například *Kristiánova legenda*.

mýtus

Příběh, který dává odpovědi na podstatné otázky o světě, vysvětluje jeho stvoření nebo vznik nějaké věci či jevu. Např. mýtus o Prométheovi.

pověst

Lidový příběh vztahující se většinou k nějakému místu nebo osobě. Obvykle mívá nějaké pravdivé jádro. Např. pověst o Čechově příchodu na horu Říp.

povídka

Prozaický žánr kratšího rozsahu s menším počtem postav. Např. *Jáma a kyvadla* od E. A. Poea.

novela

Prozaický žánr středního rozsahu. Často se soustředí na jednu dějovou linii a má výraznou pointu. Např. *Kapitánská dcerka* od A. S. Puškina.

román

Prozaický žánr delšího rozsahu, obvykle s větším množstvím vedlejších postav a epizod. Např. *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha* od Cervantese.

LYRICKO-EPICKÉ**balada**

Lyricko-epická skladba, která má ponurý děj a obvykle nešťastný konec. Často se v ní vyskytují dialogy. Básně v Erbenově *Kytici* jsou balady.

romance

Lyricko-epická skladba podobná baladě, která ale nemá ponurý děj a špatný konec. Většinou bývá o lásce. Např. *Jarní romance* od J. Vrchlického.

poema

Básnická povídka. Rozsáhlejší lyricko-epická skladba, žánr oblíbený zejména za romantismu. Např. *Childe Haroldova pouť* od Byrona.

pásmo

Delší báseň vyjadřující „složitost moderního světa“, obvykle založená na principu asociací. Tvůrcem pásma jakožto žánru je Guillaume Apollinaire (báseň jménem *Pásmo*).

DRAMATICKÉ**komedie**

Dramatické dílo se šťastným koncem a obvykle i s veselým dějem. Např. *Večer tříkrálový* od Williama Shakespeara.

tragédie

Dramatické dílo se špatným koncem. Např. *Hamlet* od Williama Shakespeara.